

ΚΛΙΝΙΚΗ ΚΑΙ ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΑΣ

Προβληματική

Η επιστροφή της πατριαρχίας

Αν υποθέσουμε ότι το ζήτημα της πατριαρχίας είχε ξεπεραστεί, επιστρέφει σήμερα δυναμικά και θα μπορούσε ακόμα και να θεωρηθεί υπεύθυνο για τη σύγχρονη δυσφορία. Αναδύθηκε από τις μελέτες που μας έρχονται από τα αμερικανικά πανεπιστήμια και από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης που τις αναπαράγουν. Το ακούμε όμως και στον λόγο των αναλυομένων. Από αυτή ακριβώς την κλινική σκοπιά θα προσεγγίσουμε το θέμα της πατριαρχίας προκειμένου να εξετάσουμε τις επιπτώσεις της σε ζητήματα της σύγχρονης κοινωνίας.

Η πατριαρχία, θεωρούμενη ως ένα κοινωνικό, πολιτισμικό και οικονομικό σύστημα που κατασκευάστηκε για την κυριαρχία και την εκμετάλλευση των γυναικών από τους άνδρες, των φυλετικών, ταξικών ή έμφυλων (gender) μειονοτήτων από την λευκή αποικιοκρατική, αστική και ετεροκανονική πλειοψηφία, συγκεντρώνει εναντίον της τους φεμινιστικούς αγώνες, τις επονομαζόμενες woke ιδεολογίες και τον ακτιβισμό της κοινότητας ΛΟΑΤΚΙ +.

Από τις απαρχές της επινόησής της από τον Φρόντ, η ψυχανάλυση συμμετείχε στην αμφισβήτηση της πατριαρχίας. Σήμερα, παραδόξως, κατηγορείται ότι είναι συνένοχη για τη διατήρησή της, καθώς τοποθετεί τον πατέρα στο κέντρο της ανθρώπινης υποκειμενικότητας. Ο Λακάν είχε επισημάνει το 1971 - περίοδος του δεύτερου κύματος του φεμινισμού- : το Οιδιπόδειο, « υποτίθεται ότι [...] θεμελιώνει την πρωτοκαθεδρία του πατέρα, που θα ήταν ένα είδος πατριαρχικής αντανάκλασης»¹.

Η ανεπάρκεια του πατέρα

Ωστόσο, ο Φρόντ, από την *Ερμηνεία των Ονείρων*, σημειώνει ότι η *potestas* του πατέρα «έχει περιέλθει σε αχρηστία»². Ο Λακάν, ήδη από το γραπτό του «*Τα οικογενειακά συμπλέγματα*», αποδίδει την εμφάνιση της ίδιας της ψυχανάλυσης στην παρακμή του πατέρα, η προσωπικότητα του οποίου «είναι πάντα ανεπαρκής [...], απύουσα, ταπεινωμένη, διχασμένη ή φενάκη»³.

Η φιγούρα του παντοδύναμου πατέρα, του ζηλότυπου και απολαυστή, εκείνου που κρατάει για τον εαυτό του όλες τις γυναίκες, συναντάται μόνο στο επίπεδο του μύθου, αυτόν που επινόησε ο Φρόντ με το *Τοτέμ και Ταμπού*⁴, έναν νεκρό πατέρα τον οποίο μάλιστα σκότωσαν οι γιοι του. Εφεξής, αυτοί θα μπορούν μονάχα να μεταδίδουν ένα αμάρτημα και τη λατρεία του τοτέμ εντοπίζοντας εκεί την παντοδυναμία του νεκρού πατέρα. Ο Φρόντ

¹ Lacan J., *Le Séminaire, livre XVIII, D'un discours qui ne serait pas du semblant*, texte établi par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 2006, p. 173.

² Freud S., *L'interprétation du rêve*, traduction par Jean-Pierre Lefebvre, Paris, Seuil, 2010, p. 298. [Η ερμηνεία των Ονείρων, μετάφραση Λευτέρης Αναγνώστου, εκδ. Επίκουρος, α' έκδοση 1993]

³ Lacan J., « *Les complexes familiaux* », *Autres écrits*, Paris, Seuil, 2001, p. 61. [Τα Οικογενειακά Συμπλέγματα στη διαμόρφωση του ατόμου, μετάφραση Δ. Βεργέτις, εκδ. Καστανιώτης, 1987, (εξαντλημένο)]

⁴ Freud S., *Totem et tabou*, traduction par Dominique Tassel, Paris, Points, 2010 [Τοτέμ και Ταμπού, μετάφραση Χρήστος Αντωνίου, εκδ. Επίκουρος, 2013]

αναγνώρισε σε αυτό την προέλευση της θρησκείας και της φιγούρας ενός αιώνιου Θεού, του Θεού Πατέρα⁵.

Ο Λακάν διατήρησε το θεμελιώδες αυτό σφάλμα του πατέρα καθ' όλη τη διάρκεια της διδασκαλίας του, διότι μόνο με αυτήν την προϋπόθεση μπορεί να οριοθετήσει και να εκπολιτίσει την απόλαυση προκειμένου να επιτρέψει την πρόσβαση στην επιθυμία, να μεταδώσει δηλαδή τον ευνουχισμό. Ο Κλοντ Λεβί – Στρος, αποκρυπτογραφώντας τις στοιχειώδεις δομές της συγγένειας, τυποποίησε αυτό που είχε ανακαλύψει ο Φρόυντ με τον Οιδίποδα ως φορέα του θεμελιώδους και καθολικού νόμου της απαγόρευσης της αιμομιξίας.

Σε όλη την πορεία της διδασκαλίας του, ο Λακάν επεξεργάστηκε την παρακμή του πατέρα με διαφορετικούς τρόπους. Από την έλλειψη ισχύος, συνδεδεμένης με την *imago*, περιορίστηκε σ' ένα σημαίνον, το Όνομα-του-Πατέρα. Αν αρχικά, το τελευταίο υπήρξε εγγυητής της συμβολικής τάξης, στη συνέχεια προσέλαβε καθεστώς μυθοπλασίας, προσποιητού, που επιπωματίζει την οπή του συμβολικού, για να εξελιχθεί εν τέλει σε πολλαπλότητα και να καταστεί μια αμιγής λογική λειτουργία, εκείνη της εξαίρεσης.

Οι ασθένειες του πατέρα

Στην εποχή του λόγου της επιστήμης και του καπιταλισμού, που ξεχειλίζει από τα αντικείμενα κατανάλωσης τα οποία κορεννύουν την έλλειψη και παρεμποδίζουν τον ευνουχισμό, τί μπορούμε άραγε να απαιτήσουμε από τον πατέρα; Πώς μπορεί ακόμη να μας εντυπωσιάσει⁶; Με το να μεταδίδει, θα πει ο Λακάν, σ' ένα «τόσο όσο μη-ειπωμένο»⁷, τον τρόπο με τον οποίο τα βγάζει πέρα με την απόλαυση στη σχέση του με την παρτενέρ του. Αυτή η εκδοχή του πατέρα, που αντιστοιχεί στο ότι δεν υπάρχει εγγεγραμμένη σχέση ανάμεσα στα φύλα, είναι πάντα συμπτωματική.

Ως εκ τούτου, ο Οιδίποδας δεν παρέχει πρόσβαση σε καμία κανονικότητα, αλλά μάλλον παράγει νευρώσεις. Είναι οι ασθένειες του πατέρα: η φοβία, η υστερία, η ιδεοψυχαναγκαστική νεύρωση με το κατεβατό των συμπτωμάτων τους. Αν ένας πατέρας εκλαμβάνει εαυτόν ως τον πατέρα, αυτόν δηλαδή που έχει κανόνες για τα πάντα, δίχως ψεγάδι, αν ένας πατέρας θέλει να εξισωθεί με το Όνομα, υπηρετώντας ένα καθολικό και εξαυλωμένο ιδανικό, κατακυλά στην απάτη, αποκλείοντας «το Όνομα -του -Πατέρα από τη θέση του εντός του σημαίνοντος»⁸.

⁵ αυτόθι

⁶ Lacan J., *Le Séminaire, livre XIX, ...ou pire*, texte établi par J.-A. Miller, Paris, Seuil, 2011, p. 208
«Είναι η λειτουργία του *l'É-pater*. Ο κόσμος αναρωτιέται πάρα πολύ για τη λειτουργία του *pater familias*. Θα έπρεπε να εστιάσουμε καλύτερα σε αυτό που μπορούμε να απαιτήσουμε από τη λειτουργία του πατέρα. Η ιστορία της πατρικής ανεπάρκειας την έχουμε κάνει γαργάρα. Είναι γεγονός ότι υπάρχει κρίση. Αυτό δεν είναι εντελώς ψευδές. *L'É-pater ne nous érate plus*. Το να μας ενθουσιάζει ανήκει στο παρελθόν. Αυτή είναι η μόνη πραγματικά αποφασιστική λειτουργία του πατέρα».

Στο απόσπασμα ο Ζ. Λακάν χρησιμοποιεί τον όρο *É-pater* που συνηχεί με το λατινικό *pater*

⁷ Lacan J., *Le Séminaire, livre XXII, « R.S.I. »*, leçon du 21 janvier 1975, *Ornicar ?*, n°3, mai 1975, p. 108.
Στο πρωτότυπο «*juste mi-Dieu*». Λογοπαίγνιο του *Dieu* (Θεός) και του *milieu* (μέσο). Ελεύθερη απόδοση «*juste mi-dit*» «τόσο όσο μισο-ειπωμένο» [Σ.τ.Επιμ.]

⁸ Lacan J., « *D'une question préliminaire à tout traitement possible de la psychose* », *Écrits*, Paris, Seuil, 1966, p. 579.

Πρόκειται τότε για τη διάκλεισή του.

Ένθεν του συμβολικού

Επομένως, η εκπολιτιστική ανεπάρκεια που φέρει ο πατέρας - ο ευνουχισμός του – και την οποία μεταδίδει σαν έλλειψη, είναι θεμελιώδης. Αν όμως αυτήν την έλλειψη την απορρίψουμε, αρνηθούμε ή αποποιηθούμε, τότε η ισχύς του πατέρα επιστρέφει με τη μορφή βίας, σ' ένα ένθεν του συμβολικού. Διότι υπάρχουν και «τα αμαρτήματα της πατριαρχίας»⁹. Ας θυμηθούμε τον μασκουλινισμό¹⁰, την παρενόχληση, τη σεξουαλική κακοποίηση ή ακόμα και τις γυναικοκτονίες. Γειτνιάζουν με τον πατέρα ο οποίος, όντας άρρηκτα συνδεδεμένος με την καθήλωση στην απόλαυση, διασχίζει το όριο της αιδούς για να συναντήσει το ανυπόφορο πραγματικό¹¹.

Σε κοινωνικό επίπεδο, οι αντιδράσεις εναντίον της παρακμής του πατέρα γίνονται όλο και πιο σφοδρές. Θρησκευτικά ρεύματα ριζοσπαστικοποιούνται. Σε κάποιες ισλαμικές χώρες τα δικαιώματα των γυναικών παραβιάζονται. Αλλά και στις δυτικές επίσης κοινωνίες μας, στις γυναίκες που έχουν υποστεί βιασμό, για παράδειγμα, αρνούνται την άμβλωση στο όνομα της θρησκείας, ή «στη μεγαλύτερη δημοκρατία του κόσμου» καταργούν αυτό το δικαίωμα, το οποίο είναι κεκτημένο εδώ και σχεδόν πενήντα χρόνια.

Λαϊκιστές ηγέτες με πατριαρχικό ύφος, στηρίζονται στη βαναυσότητα του υπερεγώ, τοποθετώντας τους εαυτούς τους εκτός Νόμου, και θέτοντας σε κίνδυνο τα θεμέλια των δημοκρατιών.

Ορισμένοι μονάρχες, νοσταλγοί χαμένων αυτοκρατοριών δεν διστάζουν μάλιστα να σύρουν χώρες σε πόλεμο, προξενώντας θάνατο, μαζική μετακίνηση πληθυσμών και καταστροφή.

Γενικευμένη διάκριση

Ήδη από το 1968 ο Λακάν προέβλεπε ότι «το ίχνος, το σημάδι της αποδυνάμωσης του πατέρα [...] [δημιουργεί] μια διακλαδωμένη, ενισχυμένη διάκριση, που τέμνεται σε όλα τα επίπεδα, και η οποία δεν παύει να αυξάνει τους φραγμούς»¹². Στον θεμιτό αγώνα που μαίνεται κατά των αδικιών σχετικά με τη φυλή, το φύλο (gender) ή την κοινωνική κατάσταση, ενδημεί ένα παράδοξο. Αν και ο αγώνας αυτός προορίζεται να είναι

⁹ Miller J.-A., « Conversation d'actualité avec l'école espagnole du Champ freudien, 2 mai 2021 (I) », La Cause du désir, n°108, juillet 2021, p. 54.

¹⁰ Απόδοση του masculinisme / masculinism: Ανδρικό αντίστοιχο του φεμινισμού. Οι μασκουλινιστές απορρίπτουν την ιδέα της καθολικής πατριαρχίας, υποστηρίζοντας ότι πριν από τον φεμινισμό οι περισσότεροι άνδρες ήταν εξίσου ανίσχυροι με τις γυναίκες. Ωστόσο, στη μεταφεμινιστική εποχή υποστηρίζουν ότι οι άνδρες βρίσκονται σε χειρότερη θέση λόγω της έμφασης στα δικαιώματα των γυναικών. Όπως ο φεμινισμός, ο μασκουλινισμός αντανακλά μια σειρά από θέσεις, από την επιθυμία για ίσα δικαιώματα για τους άνδρες (για παράδειγμα, σε περιπτώσεις της επιμέλειας των παιδιών μετά το διαζύγιο), έως πιο μαχητικές εκκλήσεις για πλήρη κατάργηση των δικαιωμάτων των γυναικών. [<https://www.oxfordreference.com/display/10.1093/oi/authority.20110803100138854>] [Σ.τ.Επιμ]

¹¹ Cf. Miller J.A., « Nous n'en rouvons plus du père ! », La Règle du jeu, διαθέσιμο στο διαδίκτυο

¹² Lacan J., « Note sur le père », La Cause du désir, n°89, mars 2015, p. 8.

συμπεριληπτικός, οφείλουμε να διαπιστώσουμε ότι υπάρχει «ένα σημείο καμπής»¹³. Στο όνομα του καλού, οι λόγοι [discours] λαμβάνουν μια τροπή σφοδρότητας και μισαλλοδοξίας, δίχως δυνατότητα διαλεκτικής. Μια πραγματική αστυνομία της γλώσσας εγκαθίσταται, μέσω της οποίας οι πάντες παρακολουθούν τους πάντες και ο καθένας φωνάζει «σκάνδαλο» από τη στιγμή που μία δήλωση κρίνεται ότι δεν εναρμονίζεται με τις αυθαίρετα αποφασισμένες από αυτοανακηρυγμένες ομάδες, νόρμες.

Η «αεριοποίηση» του πατέρα, η κονιορτοποίησή του, σύμφωνα με την έκφραση που χρησιμοποιεί ο Μιλέρ, πέραν της πολλαπλότητάς του δημιουργεί αντιστοίχως πολλά ταυτοποιητικά σημαίνοντα τα οποία σχηματίζουν κοινότητες και επιχειρούν να επιβληθούν σε όλα τα άλλα.

Η πάλη κατά της πατριαρχίας που θα μπορούσε να συνενώσει, προκαλεί αντιθέτως διακρίσεις.

Τι μπορεί να κάνει η ψυχανάλυση ;

Την ώρα που οι ιδεολογίες συγκρούονται, ο Ζ.-Α. Μιλέρ επισημαίνει ότι η ψυχανάλυση δεν πρέπει να ξεχάσει την οδύνη που μπορεί να προκαλέσει ο εκφυλισμός της συμβολικής τάξης για κάθε υποκείμενο, ένα προς ένα.

Και εάν, όπως ο ίδιος έδειξε, είναι δύσκολο να διαφωνήσουμε με μια επιθυμία – για παράδειγμα της ταυτότητας τρανς διότι στο επίπεδο αυτό κανείς δεν έχει άδικο ούτε δίκιο - η ψυχανάλυση μπορεί να ενεργήσει με βάση την κλινική. Σε τι πράγμα άραγε δίνει ο καθένας ξεχωριστά το όνομα πατριαρχία;

Τί συνιστά οπή, τραύμα για ένα υποκείμενο; Πώς αυτό το τραύμα εγγράφει έναν προγραμματισμό απόλαυσης που του είναι ενικός και συγχρόνως εκ-σώτερος; Πώς ένα υποκείμενο μαστορεύει ένα σύμπτωμα, τι δέσιμο άραγε μπορεί να κατασκευάσει που θα του επιτρέψει να ανταποκριθεί στο πραγματικό¹⁴;

Για να σταθεί στο ύψος της απεύθυνσης που του γίνεται, ο ψυχαναλυτής, ο κλινικός, αυτός που εργάζεται στο γραφείο του ή σε ίδρυμα, οφείλει να καταστεί αντικείμενο «εκπληκτικά ευέλικτο, διαθέσιμο και πολυλειτουργικό [...], να μην επιθυμεί τίποτα εκ των προτέρων για το καλό του άλλου, να είναι χωρίς προκαταλήψεις ως προς την καλή χρήση που μπορεί να του γίνει [...] Χρειάζεται γι' αυτό να έχει καλλιεργήσει την πραότητα του σε σημείο να γνωρίζει, για κάθε υποκείμενο, την θέση από την οποία να δράσει¹⁵.

Αυτό θα είναι το στοίχημα του συνεδρίου PIPOL 11 που έχει ως θέμα την κλινική και κριτική της πατριαρχίας.

Guy Poblome

Πρόεδρος Οργανωτικής Επιτροπής
του συνεδρίου PIPOL 11

Μετάφραση: Βασιλική Γρηγοροπούλου

Επιμέλεια: Δέσποινα Ανδροπούλου

¹³ Miller J.-A., « Conversation d'actualité... », op. cit., p. 54.

¹⁴ αυτόθι

¹⁵ Miller J.-A., « Les contre-indications au traitement psychanalytique », Mental, n°5, juillet 1998, p. 14